

Sosiologiya

İNKİŞAF ETMİŞ XARİCİ ÖLKƏLƏRİN TƏCRÜBƏSİ BAXIMINDAN SOSIAL XİDMƏTƏ YENİ YANAŞMALAR

Əmək qabiliyyəti olmayan vətəndaşlara sosial xidmət məsələləri həm bir çox elm sahələrinin tədqiqat obyektı, həm də istənilən dövlətin siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış etmişdir. Bu gün bu məsələ xüsusi aktualıq kəsb edir. Çünki dövlət sistemlərinin fəaliyyətinin müasir şərtləri sosial yönümlülük prioritetlərinə əsaslanır. "Sosial dövlət" anlayışı rəsmi surətdə beynəlxalq standartlar kataloquna daxil olmuşdur və demək olar ki, bütün hüquq sistemlərinin hüquq leksikonunda geniş istifadə olunur. Bundan başqa, məhz o dövlətin sosial müdafiə çərçivəsində reallaşdırılan sosial siyasətinin baza xüsusiyyətini təşkil edir. Bu gün belə dövlət statusunun elan olunması yalnız ölkənin kifayət qədər yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsini deyil, həm də siyasi sistemlərin demokratikliyinə yüksək dərəcəsini, siyasi qüvvələr arasında sağlam kompromis münasibətlərinin olmasını, vətəndaşların, ilk növbədə isə sosial cəhətdən həssas əhali təbəqələrinin yüksək sosial müdafiəsini ifadə edir. Bu mənada sosial xidmət dövlətin elan olunmuş status prinsiplərinin və konstitusion təminatlarının real olub-olmamasının başlıca göstəricisi kimi çıxış edir [7, s. 144-151]. Hər kəsin sosial xidmət hüququnun maneəsiz həyata keçirilməsində dövlətin əsas rolu hər şeydən əvvəl sosial xidmətin ümumrespublika sisteminin təşkil və təmin edilməsində, onun fasiləsiz fəaliyyət göstərməsinə zəmanət verilməsində ifadə olunur. Müəlliflərdən M.O.Buyanovaya sosial xidmət hüququnun sosial deyil, siyasi təminatını fərqləndirərək göstərir ki, sosial xidmət sahəsində siyasi təminatlar sosial təminat, o cümlədən sosial xidmət sahəsində beynəlxalq siyasətin təsiri altında, habelə dövlətin milli siyasətinin təsiri altında formalaşır. Müasir

dövlətin siyasi təminatları hər bir ölkənin ratifikasiya etdiyi beynəlxalq paktlarda təsbitini tapmış səviyyədə sosial xidmətə yönəlməlidir [4, s. 35]. Öz əhəmiyyətinə görə iqtisadi və siyasi təminatlar bütün sosial xidmət növləri üçün konstitusion xarakter daşıyır. Sosial xidmət institutuna aid olan konstitusion normaların (Konstitusiyanın 12-ci, 16-cı, 38-ci, 41-ci, 73-cü, 78-ci və sair maddələrin) təhlili göstərir ki, onlar ictimai münasibətlərin iştirakçılarının hüquqi statusunu müəyyən etməklə və müstəsna olaraq birbaşa tətbiq olunur.

Sosial xidmət müəssisələrinin fəaliyyəti əhalinin həssas təbəqələrinin sosial-psixoloji vəziyyətini korrektə etməyə, bütövlükdə cəmiyyətdə sosial vəziyyəti stabilləşdirməyə, sosial gərginlik səviyyəsinin azaldılması, gələcəkdə onun proqnozlaşdırılması məqsədilə bu faktorlara təsir göstərməyə imkan verir. Sosial xidmət sistemi dövlətin inkişafının bütün müasir paradıqmaları ilə üzvi surətdə bağlıdır. Sivil dövlətlərin sosial siyasətində sosial xidmət təhsil və səhiyyə ilə yanaşı prioritet istiqamətlərdən biri kimi fərqləndirilir. Sosial xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və növlərinin genişləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Sosial sahənin dinamik sistemlərindən biri kimi sosial xidmətin səviyyəsi müasir cəmiyyətin mühüm göstəricisi və inkişaf meyarı kimi çıxış edir [8].

Hesab edilir ki, sosial xidmət sisteminin gələcək inkişafı müəyyən prinsiplərə əsaslanır:

- 1) aksioloji – şəxsi, qrup və ictimai dəyərlərin iyerarxiyası;
- 2) praksioloji – göstərilən sosial xidmətlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsi (sosial fəaliyyət subyektlərinin peşəkarlığı prinsipi);
- 3) kulturoloji – sivilizasiyanın və mədəniyyətin

inkışafının nəzərə alınması;

4) internal – özünə daha çox inanan insanların sayının artması [10].

Müasir dövrdə sosial xidmətlərin göstərilməsi insanın öz potensialını reallaşdırmasına, fərdin özünə və öz ailəsinin rifahına görə məsuliyyətinin artırılmasına, eyni zamanda dövlət paternalizmi siyasətindən imtina olunmasına yönəlmişdir [2].

Müasir dövrdə sosial xidmət sisteminin inkışafı sosial müəssisələr şəbəkəsinin genişləndirilməsi və regional xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla sosial xidmət texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi ilə xarakterizə olunur. Sosial xidmət müasir sosial siyasətin ayrılmaz tərkib hissəsi, əhalinin sosial müdafiəsinin əsas istiqamətlərindən biri kimi xarakterizə olunur. Sosial xidmətə müasir yanaşmalar bununla bitmir, o həmçinin sosial işin yeni paradıqması, sosial texnologiya, sosial institut, sosial sahənin yeni sektoru, cəmiyyətdə sabitlik və sosial gərginliyin azaldılması faktoru kimi nəzərdən keçirilir.

Son illər dövlətlər həssas əhali qruplarına xidmət üzrə sosial texnologiyaların diferensial şəkildə inkışaf etdirilməsi məqsədilə sosial sektorun təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş fəal və ardıcıl tədbirlər həyata keçirirlər. Belə siyasət sosial baxımdan həssas əhali qruplarının həyat səviyyələrinin bərabərləşdirilməsi, fiziki məhdudiyətli şəxslər üçün müəssər mühit yaradılması vəzifəsi ilə şərtlənir. Həyata keçirilən struktur dəyişiklikləri, ilk növbədə, sosial xidmətlərin əlçatanlığının artırılmasına, sosial xidmət sistemində nemətlərin təqdim edilməsində ünvanlılıq yanaşmasının gücləndirilməsinə, sosial işçilərin əməyinin normalaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsinə, sosial xidmətlərin dəyərinin konkretləşdirilməsinə yönəlir.

Sosial xidmət üç tipə bölünə bilər: liberal model, mühafizəkar-korporativ model, sosial-demokratik model. Liberal və ya sosial yardım modeli (ABŞ, Kanada, Avstraliya) minimum standartlara təminat verilməsi və xüsusi sosial xidmət sxemlərinin subsidiyalaşdırılması, ehtiyac meyarlarının tətbiq edilməsi ilə fərqlənir. Mühafizəkar-korporativ və ya sosial sığorta modelində (Avstriya, Fransa, Almaniya, İtaliya) müxtəlif sinfi və status qrupları üçün fərdiləşdirilmiş proqramlar gəlirlərinin yenidən bölüşdürülməsi mexanizminin əhəmiyyətsiz təsirini əks etdirir və subsidiarlıq prinsipinə əməl olunmaqla təqdim edilir. Yəni burada ailənin öz

üzlərinə xidmət etmək imkanları dükəndiyi hallarda dövlət müdaxiləsi reallaşır. Məsələn, Almaniya və ya sosial xidmətlər qismən sosial təminat və sosial sığorta, Avstriyada isə rezidentlər üçün tibbi sığorta vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilir. Sosial demokratik və ya solidar model (İsveç, Norveç) əvvəlki gəlirlərdən, ödəmələrdən və ya əmək məhsuldarlığından asılı olmayaraq baza, bərabər sosial hüquqları təklif edir. ümumiyyətlə, Skandinaviya sosial proqramları (o cümlədən sosial xidmətlər sahəsində) fərdi ehtiyacları uyğunlaşdırılmaqla, əldə edənlərin bazar və ailə əlaqələrindən emansipasiya olunması, habelə ailəyə çəkilən xərclərin preventiv sosializasiyası və fərdi müstəqillik prinsiplərinə əməl edilməsi ilə fərqlənir [14; 13].

Ahıl vətəndaşlara münasibətdə Böyük Britaniyanın siyasəti onların ev şəraitində yaşamaqları üçün hərtərəfli şəraitin yaradılmasına yönəlmişdir. Hesab edilir ki, internat tipli müəssisələr şəbəkəsi hələ kifayət qədər inkışaf etmədiyi üçün əsas məsələlər evdə həll olunmalıdır. Bu ölkədə sosial xidmətin təşkili yerli özünüidarə orqanlarına həvalə olunmuşdur. Yaşlı insanlara həm ştatda olan işçilər, həm də müxtəlif ictimai, dini, xeyriyyə, gənclər və digər təşkilatlardan olan çoxsaylı könüllülər yardım göstərirlər. Bütün bu sistem ümumdövlət səviyyəsində Ahıl insanlara xidmət üzrə dövlət komitəsi tərəfindən əlaqələndirilir. Almaniya, ənənəvi olaraq, ahıl insanlara sosial xidmət sahəsində könüllü birliklər, ilk növbədə isə kilsə xeyriyyə birlikləri və Alman Qırmızı Xaç komitəsi mühüm rol oynayır. Lakin müasir dövrdə onların funksiyalarının bir hissəsini dövlət öz üzərinə götürməli olur. Bu ölkədə ahıl vətəndaşlar üçün gündəlik qayğı mərkəzləri, müxtəlif klublar geniş yayılmışdır. Ahıllara ev şəraitində sosial və tibbi yardımın göstərilməsi, təsərrüfat işlərində köməklik edilməsi üçün sosial bölmələr yaradılmışdır. Yaponiyanın sosial xidmət sahəsində yeni siyasəti ahıl vətəndaşlar üçün aralıq (evlə xəstəxana arasında) tibbi-sosial müəssisələr şəbəkəsinin sürətli şəkildə inkışaf etdirilməsini nəzərdə tutur [9].

Rusiya Federasiyasının Buryatiya Respublikasında sosial xidmət qanunvericiliyi çərçivəsində sosial xidmət standartlaşdırılmış və insanın fərdi tələbatlarının qiymətləndirilməsi, vətəndaşın və onun ailəsinin orta gəlirlərinin məbləğinin nəzərə alınması prinsipləri əsasında

həyata keçirilir. Burada müəssisələrin idarə edilməsinə yanaşma dəyişdirilmiş, sosial xidmət müəssisələrinin işinin nəticəyə yönəldilməsi üzrə sahədaxili sistem işlənilib hazırlanmış və tətbiq edilməyə başlanmışdır. Xidmətlərin göstərilməsinə dair dövlət tapşırıqlarının icra mexanizmi təkmilləşdirilmiş, bütün müəssisələr şəbəkəsi üçün məqsədli fəaliyyət indikatorları və hər bir müəssisənin işinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi meyarları müəyyən edilmişdir. Maddi stimullaşdırma sistemi fəaliyyət göstərir. Məsələn, müalicə-reabilitasiya xidmətləri yalnız müəssisədə qalanlar üçün deyil, müəyyən haqq müqabilində arzu edən hər kəsə göstərilir. Ödənişli xidmətlərdən əldə edilən gəlirlər müəssisənin inkişafına və işçilərin əməyinin stimullaşdırılmasına yönəldilir. Müəssisələrə muxtariyyət verilməsi ilə onların göstərdiyi xidmətlərin keyfiyyəti də yüksəlmiş, həm müəssisənin maddi-texniki bazasından, həm də təbii sağlamlaşdırma faktorlarından daha səmərəli istifadə olunmağa başlamışdır. Yeni iş formaları və xidmət növləri tətbiq edilmişdir: yüksək komfortlu palatalar, müvəqqəti qalanlar üçün ödənişli kuyka-yerlər, “sifarişli” menyular və s. Müasir mərhələdə muxtar müəssisələrin işinin təhlili göstərir ki, muxtar müəssisə təşkilati-hüquqi formalarından, xüsusən də maliyyə-təsərrüfat müstəqilliyindən, sosial xidmətlər bazarının tələblərinə operativ reaksiya imkanlarından istifadə xidmətlərin keyfiyyətinin və növ müxtəlifliyinin artmasını, onların kateqoriyasından asılı olmayaraq bütün əhali üçün daha əlçatan olmasını təmin edə bilər. İnnovasiya texnologiyaların, iş forma və metodlarının tətbiqi, xidmətlərin keyfiyyətinin, növ müxtəlifliyinin artması və təhlükəsizliyinin təminatı, qrant layihələrində iştirak imkanları modernləşmə prosesinin uğurla aparılmasının nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər [6, s. 171-176; 3, s. 282].

Sosial xidmət göstərən müəssisələrin yerli və beynəlxalq səviyyəli qrant layihələrində iştirakı təqdim edilən sosial xidmətlərin keyfiyyətini yüksəltməyə, müəssisələrin imkanlarını genişləndirməyə və xarici həmkarların mütərəqqi təcrübəsini mənimsəməyə imkan verir [12, s. 14].

Xarici ölkələrin təcrübəsi [15; 16, s. 246-259] göstərir ki, qüvvədə olan sosial xidmət modellərinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əsas tendensiyalar bazar mexanizmlərinin sosial xidmətlərin təqdim edilməsi sistemə tətbiq edilməsi ilə bağlıdır

(özəl təchizatçı ilə müqavilə bağlanması, xidmət növlərinin, formalarının, xidmət göstərənlərin və s. sərbəst surətdə seçilməsi sisteminin inkişafı (Almaniya, Fransa, İsveç, İspaniya), xidmətlərin göstərilməsi prosesində vətəndaş cəmiyyəti institutları və əldə edənlərlə əlaqələrin gücləndirilməsi - bu xidmətlərin fərdiləşdirilməsini, gəlirlərin optimallaşdırılmasını, xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsini, könüllü dəstək formalarının inkişafına şərait yaradır, sosial xidmət sahəsində funksiyaların yerli orqanlara verilməsi – məsələn, İsveçdə bələdiyyələr ahıllara və əlillərə qayğı ilə bağlı tam məsuliyyət daşıyır). Bu və ya digər tendensiyalar sosial xidmətlərin təchizatçıların strukturuna və maliyyələşmə mexanizmlərinə təsir göstərir, sosial xidməti onu əldə edənlərin tələbatlarına yönəldir, ixtisaslaşdırılmış və inteqrasiya olunmuş xidmətləri iqtisadi baxımdan daha səmərəli surətdə təqdim etməyə imkan verir.

Dövlət sosial siyasəti müxtəlif əhali qruplarının tələbatlarından və imkanlarından asılı olaraq sosial dəstək tədbirlərinin diferensiasiyasını nəzərdə tutmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq sosial problemlərin həllinin və xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsinin əsasən üç – iqtisadi, sosial və tibbi istiqaməti fərqləndirilə bilər. İqtisadi istiqamət məşğulluq, gəlir, mənzil təminatı məsələlərini, sosial istiqamət sosial xidmət sistemini, tibbi istiqamət isə tibbi xidmət sistemini əhatə edir.

Müasir sosial xidmət sisteminin əsas vəzifəsi elə bir sosial siyasət formalaşdırmaqdır ki, həmin siyasətin əsasında həm insan, ailə və sosial qrupların optimal rifah səviyyəsinə çatmalarına əngəl yaradan səbəblərin aradan qaldırılmasına, həm də çətin həyat şəraitinə düşən insanlara fərdi yardımın təşkilinə yönələn dövlət fəaliyyəti dayansın. Sosial xidmət sistemində həyata keçirilən tədbirlərin əsas səmərəlilik göstəriciləri aşağıdakıları özündə əks etdirir:

- müştərilərin mühtədən və sosial xidmətlərdən asılılığının azaldılması;
- müştərilərin müstəqilliyinin artırılması;
- itirilmiş funksiyaların elementlərinin qaytarılması və vurulmuş zərərin ödənilməsi;
- aktivlik və hər bir müştəri üçün optimal olan formaların seçilməsi üçün motivasiya yaratma.

Sosial xidmətlərin səmərəlilik meyarlarının əsası kimi həmin xidmətlərin mürəkkəbliyini və davamiyyətini, onların müxtəlif əhali

kateqoriyalarının tələbat və ehtiyaclarına uyğunluq dərəcəsini də qeyd etmək olar [11].

Cəmiyyətin inkişafı elə yolla gedir ki, ictimai tələbatlar istər-istəməz müxtəlif institutların qarşılıqlı təsiri altında formalaşır və reallaşdırılır. Sosial xidmətin institusionallaşması nəticəsində yaranan sosial mexanizmlər institutlararası qarşılıqlı təsir sistemində daxili tənzimləmə barədə təsəvvürü genişləndirir. Sosial xidmət institutu ilə dövlət, iqtisadiyyat, ailə, təhsil, mədəniyyət və digər bu kimi institutlar arasında əlaqələr müasir dövrdə (hər bir institutun əhəmiyyətini və səmərəliliyini yüksəltməklə) elə tamamlayıcı və qarşılıqlı şərtləndirici xarakter daşıyır ki, bir tərəfdən, sosial xidmət institutunun ayrı-ayrı funksiyalarının həyata keçirilməsi yuxarıda sadalanan institutlar olmadan qeyri-mümkün olur, digər tərəfdən isə sosial sahənin bütün institutları sosial xidmət institutunun təsiri ilə müəyyən dəyişikliklərə məruz qalır. Bu, sosial xidmət sahəsinin inkişafının sosial xarakter daşdığına göstərir [5, s. 14].

Əhalinin sosial müdafiəsi sahəsində inkişaf perspektivlərinin ümumiləşdirilməsi əsasında sosial xidmətlərin əlçatanlığı və keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruri hesab edilir:

- əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinin büdcə maliyyələşməsində sabitlik təminatının artırılması;
- sosial xidmətlərin hüquqi tənzimlənməsi və keyfiyyətinə nəzarətin təkmilləşdirilməsi;
- sosial xidmətlər sahəsində standartlaşdırma;
- sosial xidmətlərə ehtiyacın fərdi qiymətləndirilməsi sisteminin işlənilib hazırlanması və tətbiq edilməsi;
- sosial xidmətlərin göstərilməsinin struktur modellərinin təkmilləşdirilməsi;
- ehtiyacı olan şəxslərin sosial xidmətlər və uzunmüddətli qayğı ilə təmin edilməsində ailələrin inkişafına dəstək verilməsi;
- sosial xidmət müəssisələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi;
- əhalinin sosial müdafiəsi sisteminin innovasion potensialının yüksəldilməsi.

Xarici ölkələrin təcrübəsi baxımından sosial xidmət sisteminin inkişafının əsas istiqamətləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- müştərilərin sosial xidmətlərə ehtiyaclarının fərdi olaraq müəyyən edilməsi metodikasının işlənilib hazırlanması;
- təqdim edilən xidmətlərin dairəsinin

genişləndirilməsi;

- özünəxidmət imkanlarının genişləndirilməsi;
- səhiyyə, təhsil və digər aidiyyəti qurumlarla sosial tərəfdaşlıq münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi;
- sosial iş mütəxəssislərinin bilik və bacarıqlarının daha da inkişaf etdirilməsi;
- müsbət təcrübələrin və gərəkli praktiki məlumatların yayılması mexanizminin işlənilib hazırlanması;
- əhaliyə sosial xidmət standartlarının təkmilləşdirilməsi və s.

Bəzi ahıl insanlar tənha yaşamaq istəməzlər və müxtəlif səbəblərə görə xüsusi müəssisələrə getməyə razı olmurlar. Belə hallarda problemin həlli kimi ahıl insanları himayəyə götürən və onları aktiv həyat tərzi və keyfiyyətli qayğı ilə təmin etməyi qəbul edən ailələr çıxış edir. Ahıl insanların belə ailələrə yerləşdirilməsi sosial xidmətlərin yeni fəaliyyət istiqamətini təşkil edir. Bu növ sosial xidmətin tətbiq edilməsi ümumi tipli internat evlərində növbəliliyin azaldılmasına xidmət edir. Bu iqtisadi cəhətdən daha səmərəlidir və stasionar xidmətə alternativdir. Bu cür ailələr yaşlı nəslə ənənəvi ailə qayğısını qoruyub saxlamağa, nəsillərin əlaqəsini təmin etməyə, ailədə və bütövlükdə cəmiyyətdə ahıl insanların statusunu yüksəltməyə imkan verir. Mülayim ailə mühiti ev şəraitində yaşamağa davam, müxtəlif yardım növlərinin sistemli göstərilməsi, mənzil probleminin həlli deməkdir. Ailə qayğısına, ilk növbədə, yaşına və fiziki çatışmazlıqlarına görə özünəqulluq qabiliyyətlərini qismən itirmiş ahıllar və əlilliyi olan şəxslər xüsusilə ciddi ehtiyac duyurlar. Ahıl vətəndaşlar üçün himayəçi ailə sosial xidmətlərə ehtiyacı olan şəxslə sosial xidmət göstərən, lakin onun qohumu olmayan şəxsin birgə yaşaması və təsərrüfatçılıq etməsidir [6, s. 171-176].

Sosial xidmətin yeni formalarından biri kimi mobil briqadalar və mobil sosial xidmətlər çıxış edir. Mobil briqada ahıl insanlara evdə sosial xidmət formasıdır. Bu zaman sosial işçilər qrup halında birləşərək ehtiyacı olan vətəndaşlara birlikdə zəruri xidmətləri göstərirlər.

Sosial xidmətin göstərilməsində briqada metodundan istifadə xidmətlərin kompleks surətdə göstərilməsinə, qısa zaman kəsiyində fiziki işlərin kollektiv surətdə görülməsini, qadın və kişi əməyinin bölgüsünü tələb edən əməktutumlu xidmətlərin həyata keçirilməsinə şərait yaradır

(məsələn, evin fasadının ağardılması, odunların doğranması, həyətin məişət tullantılarından təmizlənməsi və s.). Bu metod xidmətin göstərilməsi müddətini azaltmağa və göstərilən xidmətlərin keyfiyyətini yüksəltməyə imkan verir.

Ölkəmizdə aparılan sosial siyasət kursuna uyğun olaraq, sosial müdafiə sisteminin səmərəliliyinin və əhatəliliyinin artırılmasına yönələn islahatlar sosial xidmətlər sisteminin də sosial məsələlərin həllində rolunun artırılmasına şərait yaradıb. Artıq ölkəmizdə çətin həyat şəraitində yaşayanlar da onların bu və ya digər səbəbdən sosial-psixoloji vəziyyətini, məişətini çətinləşdirən və təkbaşına öhdəsindən gələ bilmədikləri problemlərin həllində dövlət dəstəyini nəzərdə tutan geniş əhatəliliyə malik sosial xidmətlər sistemi formalaşmış. Onların sırasına xəstəlik, əlillik və ya ahilliklə əlaqədar özünəqulluq qabiliyyəti və onlara qulluq, köməklik göstərə biləcək əmək qabiliyyətli qohumları olmayanlar, sağlamlıq imkanları məhdud, yaxud valideynlərini itirən və ya valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqlar daxildir. Baxımsız və ya sosial təhlükəli vəziyyətdə olan yetkinlik yaşına çatmayanlar, məişət zorakılığından zərər çəkənlər, müəyyən yaşayış yeri olmayanlar, insan alveri qurbanları və qanunvericilikdə nəzərdə tutulan digər kateqoriyalardan olanlar sosial xidmət sistemi ilə əhatə olunublar [1].

Bundan başqa 2007 - ci ildən bəri Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin 11 rayonda icma səviyyəsində fəaliyyət göstərən Uşaq və Ailələrə Dəstək mərkəzləri fəaliyyət göstərir ki, bu müəssisələrin fəaliyyəti risk qruplu əhaliyə göstərilən sosial xidmətin operativliyini təmin etməklə yanaşı, ailələrdə mövcud olan sosial problemlərin vaxtında araşdırılaraq, qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır. Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzləri modeli müasirliyi və fərdiliyi ilə seçilir.

“Sosial xidmət haqqında” Qanundan, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasından, ratifikasiya olunmuş müvafiq beynəlxalq konvensiyalardan irəli gələn müddəalar sosial xidmətlərin mütərəqqi dünya praktikasına uyğun təkmilləşdirilməsini əsas vəzifələrdən biri kimi müəyyən edir. Bununla əlaqədar 2018-2022-ci illəri əhatə edən “Azərbaycan Respublikasında sosial xidmətin inkişafı Konsepsiyası” da hazırlanıb: “Ümumilikdə, sosial xidmətlər

sahəsində aparılan islahatlar həmin xidmətlərin kəmiyyət və keyfiyyətinin artırılması, ünvanlığının və əlçatanlığının, beynəlxalq standartlara uyğunluğunun təmin olunması, müvafiq normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, sosial işçi heyətinin bilik və peşəkarlıq səviyyələrinin yüksəldilməsi, sosial xidmətlər üzrə innovativ texnologiyalar üzərində vahid məlumat bazasının yaradılması və s. kimi hədəflərə yönəlib. Ölkənin bölgələrində sosial xidmətlərə ehtiyacların müəyyən olunması üçün sosial xəritələşmənin aparılması və sosial xidmət müəssisələri şəbəkəsinin, habelə sosial sifarişlər üzrə icra olunan sosial xidmət layihələrinin icrası işlərinin həmin əsasda genişləndirilməsi də əsas məqsədlərdəndir” [1].

Dəyişdirilmiş Avropa Sosial Xartiyasının 23-cü maddəsinə görə ahıl insanların sosial müdafiə hüququnun səmərəli surətdə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Tərəflər bilavasitə və ya dövlət və özəl qurumlarla əməkdaşlıq edərək lazımı, o cümlədən aşağıdakılara yönəlmiş tədbirlərin görülməsini və yaxud təşviqi üçün aşağıdakı öhdəlikləri götürürlər:

aşağıda göstərilənləri sərəncamlarına vermək yolu ilə ahıl insanların mümkün qədər uzun müddət cəmiyyətin tam dəyərli üzvü olmalarına imkan vermək:

a) onlara layiqli həyat sürməyə və dövlət, ictimai və mədəni həyatda fəal rol oynamağa imkan verən yetərli vəsaitləri;

b) ahıl adamlar üçün mövcud olan xidmət və güzəştlər haqqında və onların bu xidmətlərdən istifadə imkanları haqqında olan informasiyanı;

ahıl adamlara sərbəst olaraq öz həyat tərzini seçmək və özlərinin istədikləri və bacardığı qədər vərdiş etdikləri şəraitdə müstəqil həyat sürmək imkanını aşağıda göstərilən yollarla təmin etmək:

a) onların tələbat və sağlamlıq durumuna uyğun yaşayış yerlərinin verilməsi və yaxud ehtiyaclarına uyğun olaraq onların yaşadıkları yerlərin yenidən avadanlıqla təchiz edilməsində kömək göstərməklə;

b) onların sağlamlığına qayğı ilə, sağlamlıq durumuna uyğun tibbi və digər xidmətlərlə;

özəl həyatlarının toxunulmazlığına hörmət etməklə qocalar evində yaşayan ahıl insanlara dəstək verməyi və həmçinin qocalar evindəki həyat şəraitinə toxunan qərarların qəbul edilməsində onların iştirakını təmin etmək.

Avropa Şurası Parlament Assambleyasının

Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv olmaq üçün müraziəti haqqında 222 nömrəli rəyinin 14-cü bəndinin “h” yarım bəndində göstərilir ki, “qəbul olunduğu vaxtdan keçən iki il ərzində Avropa Sosial Xartiyasını imzalamaq və qəbul olduğu vaxtdan keçən üç il müddətində onu ratifikasiya etmək və dərhal Xartiyada öz əksini tapmış prinsiplərə uyğun siyasətin həyata keçirilməsinə çalışmaq” barədə Azərbaycan Respublikası öz üzərinə öhdəlik götürməlidir. “Avropa Sosial Xartiyasının təsdiq edilməsi barədə” 6 yanvar 2004-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə 1996-cı il 3 may tarixli Dəyişdirilmiş Avropa Sosial Xartiyası müvafiq bəyanatlarla təsdiq edilmişdir. Bundan əvvəl, 7 aprel 2003-cü il tarixdə isə bu vəzifənin icrasını təmin etmək üçün Avropa Sosial Xartiyasında nəzərdə tutulmuş normaların tətbiqi üzrə Dövlət Proqramı hazırlanmışdır.

Bu kontekstdə, bütövlükdə təqdim edilən sosial xidmətlərin keyfiyyəti, o cümlədən ayrı-ayrı regionlar, şəhər və kənd yerlərində sosial xidmətin keyfiyyət göstəriciləri arasında mövcud olan fərqlərin aradan qaldırılması xüsusi önəm kəsb edir. Sosial xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi prioritet olduğu üçün məhz ahıl və digər bu kateqoriyadan olan insanların konkret ehtiyacları bu sahənin inkişaf strategiyasını müəyyən etməlidir. Ahıl və digər bu kateqoriyadan olan insanlar müxtəlif hallara görə sosial xidmət təsisatlarının onlara təqdim edə bilmədiyi deyil, konkret surətdə onların fərdi ehtiyaclarına uyğun olan zəruri xidmətləri əldə etməlidirlər.

Beləliklə, bu məqalədə qeyd edilənləri ümumiləşdirərək aşağıdakıları göstərmək olar:

1. Bu gün sivil dövlət sistemlərinin fəaliyyətinin müasir şərtləri sosial yönümlülük prioritetlərinə əsaslandığı üçün əmək qabiliyyəti olmayan vətəndaşlara sosial xidmət məsələləri xüsusi aktuallıq kəsb edir. Sivil dövlətlərin sosial siyasətində sosial xidmət təhsil və səhiyyə ilə yanaşı prioritet istiqamətlərdən biri kimi fərqləndirilir.

2. Müasir dövrdə sosial xidmət sisteminin inkişafı sosial müəssisələr şəbəkəsinin genişləndirilməsi və regional xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla sosial xidmət texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi ilə xarakterizə olunur. Sosial xidmət müasir sosial siyasətin ayrılmaz tərkib hissəsi, əhalinin sosial müdafiəsinin əsas istiqamətlərindən biri kimi xarakterizə olunur. Sosial xidmətə müasir

yanaşmalar bununla bitmir, o həmçinin sosial işin yeni paradıqması, sosial texnologiya, sosial institut, sosial sahənin yeni sektoru, cəmiyyətdə sabitlik və sosial gərginliyin azaldılması faktoru kimi nəzərdən keçirilir.

3. Son illər dövlətlər həssas əhali qruplarına xidmət üzrə sosial texnologiyaların diferensial şəkildə inkişaf etdirilməsi məqsədilə sosial sektorun təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş fəal və ardıcıl tədbirlər həyata keçirirlər. Belə siyasət sosial baxımdan həssas əhali qruplarının həyat səviyyələrinin bərabərləşdirilməsi, fiziki məhdudiyətli şəxslər üçün müəssər mühit yaradılması vəzifəsi ilə şərtlənir. Həyata keçirilən struktur dəyişiklikləri, ilk növbədə, sosial xidmətlərin əlçatanlığının artırılmasına, sosial xidmət sistemində nemətlərin təqdim edilməsində ünvanlılıq yanaşmasının gücləndirilməsinə, sosial işçilərin əməyinin normalaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsinə, sosial xidmətlərin dəyərinin konkretləşdirilməsinə yönəlidir.

4. Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, qüvvədə olan sosial xidmət modellərinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əsas tendensiyalar bazar mexanizmlərinin sosial xidmətlərin təqdim edilməsi sisteminə tətbiq edilməsi ilə bağlıdır. Bu və ya digər tendensiyalar sosial xidmətlərin təchizatçıların strukturuna və maliyyələşmə mexanizmlərinə təsir göstərir, sosial xidməti onu əldə edənlərin tələbatlarına yönəldir, ixtisaslaşdırılmış və inteqrasiya olunmuş xidmətləri iqtisadi baxımdan daha səmərəli surətdə təqdim etməyə imkan verir.

5. Dövlət sosial siyasəti müxtəlif əhali qruplarının tələbatlarından və imkanlarından asılı olaraq sosial dəstək tədbirlərinin diferensiasiyasını nəzərdə tutmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq sosial problemlərin həllinin və xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsinin əsasən üç – iqtisadi, sosial və tibbi istiqaməti fərqləndirilə bilər. İqtisadi istiqamət məşğulluq, gəlir, mənzil təminatı məsələlərini, sosial istiqamət sosial xidmət sistemini, tibbi istiqamət isə tibbi xidmət sistemini əhatə edir.

6. Xarici ölkələrin təcrübəsi baxımından sosial xidmət sisteminin inkişafının əsas istiqamətləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinin büdcə maliyyələşməsində sabitlik təminatının artırılması;
- müştərilərin sosial xidmətlərə ehtiyaclarının fərdi olaraq müəyyən edilməsi metodikasının işlənilməsi

hazırlanması;

- təqdim edilən xidmətlərin dairəsinin genişləndirilməsi;
- sosial xidmətlərin hüquqi tənzimlənməsi və keyfiyyətinə nəzarətin təkmilləşdirilməsi;
- özünəxidmət imkanlarının genişləndirilməsi;
- səhiyyə, təhsil və digər aidiyyəti qurumlarla sosial tərəfdaşlıq münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi;
- sosial iş mütəxəssislərinin bilik və bacarıqlarının daha da inkişaf etdirilməsi;
- ehtiyacı olan şəxslərin sosial xidmətlər və uzunmüddətli qayğı ilə təmin edilməsində ailələrin inkişafına dəstək verilməsi;
- müsbət təcrübələrin və gərəkli praktiki məlumatların yayılması mexanizminin işlənilib hazırlanması;
- əhaliyə sosial xidmət standartlarının təkmilləşdirilməsi;
- sosial xidmət müəssisələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi;
- sosial xidmətin göstərilməsində briqada metodundan istifadə imkanlarının genişləndirilməsi;
- əhalinin sosial müdafiəsi sisteminin innovasion potensialının yüksəldilməsi;
- bütövlükdə təqdim edilən sosial xidmətlərin keyfiyyəti, o cümlədən ayrı-ayrı regionlar, şəhər və kənd yerlərində sosial xidmətin keyfiyyət göstəriciləri arasında mövcud olan fərqlərin aradan qaldırılması;
- qeyri-stasionar sosial xidmətlərin inkişaf etdirilməsi;
- sosial xidmət müəssisələrində “xospislərin” təşkili imkanlarının genişləndirilməsi;
- təcili sosial xidmət növünün tətbiqinə və həyata keçirilməsinə başlanılması;
- əhaliyə sosial xidmət tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi sistemində yerli büdcələrin və büdcədən kənar sosial fondların rolunun artırılması və s.

7. Sosial xidmətin fərdiləşdirilməsi və humanistləşdirilməsi onun inkişafının prioritet istiqamətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilməlidir.

8. Sosial xidmət müəssisələrinin fəaliyyətinin inkişafının sürətləndirilməsi və səmərəliyinin yüksəldilməsi üçün digər ölkələrin təcrübəsində sınaq edilmiş və müsbət nəticələr vermiş yeni proqressiv sosial texnologiyalardan istifadə imkanları genişləndirilməlidir.

9. Əhaliyə sosial xidmət sistemində vətəndaşlara evdə xidmət üzrə yeni xidmət növləri və sosial iş formaları fəal şəkildə tətbiq edilməlidir.

Açar sözlər: *sosial xidmət, xarici ölkələrin təcrübəsi, yeni yanaşmalar, dövlətin sosial siyasəti, sosial xidmət hüququ, əhalinin sosial müdafiəsi*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “*Sosial xidmət müəssisələrinin işinin təşkili: Avropa standartları və Azərbaycan təcrübəsi*” mövzusunda konfrans keçirilib. https://azertag.az/xeber/Sosial_xidmet_muessiselerinin_isinin_teskili_Avropa_standartlari_ve_Azərbaycan_tecrubesi_movzusunda_konfrans_kechirilib-1116332
2. Атякишева М.А. Социальные услуги: определение, виды, условия предоставления // Научное сообщество студентов: Междисциплинарные исследования: сб. ст. по мат. XXIV междунар. студ. науч.-практ. конф. № 13(24). [https://sibac.info/archive/meghdis/13\(24\).pdf](https://sibac.info/archive/meghdis/13(24).pdf)
3. Бутуева З.А. Анализ оказания медикосоциальной помощи пожилым людям в нестационарных учреждениях социального обслуживания (на примере городского центра социального обслуживания г. Улан-Удэ) // Вестник БГУ, вып. 5, 2009, с. 281-286
4. Буянова М.О. Социальное обслуживание граждан России в условиях рыночной экономики: Дисс. ... докт. юрид. наук. М., 2003, 325 с.
5. Воробьева Э.Л. Социетальное развитие сферы социального обслуживания: Опыт регионального исследования: Дисс. ... докт. соц. наук. М., 2003, 435 с.
6. Ефимов С.Г. Социальное обслуживание граждан старшего возраста в условиях модернизации общества // Вестник Бурятского государственного университета. Выпуск 5: Психология, социальная работа. Улан-Удэ: Изд-во БГУ, 2012, с. 171-176
7. Межибовская И.В. Правовая категория «социальное обслуживание» в системе социальной защиты республики Казахстан // Вестник Пермского Университета. Юридические науки, 2013, выпуск 3 (21), с. 144-151
8. Понятие и особенности социального обслуживания населения в РФ. <http://odiplom.ru/>

lab/ponyatie-i-osobennosti-socialnogo-obsluzhivaniya-naseleniya-v-rf-kak-vida-socialnogo-obespecheniya.html

9. Социальное обслуживание в зарубежных странах. https://studbooks.net/1179343/sotsiologiya/sotsialnoe_obsluzhivanie_zarubezhnyh_stranah

10. Социальное обслуживание населения – ведущее направление социальной защиты населения. https://studme.org/1667020629409/sotsiologiya/sotsialnoe_obsluzhivanie_naseleniya_ye-duschee_napravlenie_sotsialnoy_zaschity_naseleniya

11. Сущность социального обслуживания. http://geolike.ru/page/gl_7333.htm

12. Хамаганова Н.Н. Публичный доклад об итогах деятельности Министерства социальной защиты Республики Бурятия за 2010 г. Улан-Удэ: Экос, 2011, 21 с.

13. Anheirer H.K., Kumar S. *Social Service in Europe. An annotated Bibliography. Institut fur Sozialarbeit und Sozialpadagogik e.V. [Institute for Social Work and Social Education] Beobachtungsstelle fur die Entwicklung der sozialen Dienste in Europa [Monitoring Unit], 2000, 344 p.*

14. Esping-Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990*

15. Montero A.L., van Duijn, S.Zonneveld, N.Minkman, M.H.Nies. *Integrated Social Service in Europe, European Social Network, Brighton, 2016, 86 p.*

16. Pavolini E., Ranci C. «Restructuring the welfare state: reforms in long-term care in Western European countries», *Journal of European Social Policy, 2008, № 18 (3), pp. 246-259*

Джейран Рахматуллаева
Аспирант Академии Государственного
Управления при Президенте
Азербайджанской Республики
Лектор кафедры социально-культурной
деятельности Азербайджанского
Государственного Университета Культуры
и Искусства

РЕЗЮМЕ

Опыт развитых стран и новые подходы в реализации социальных услуг.

В данной статье рассматриваются новые подходы в реализации социальных услуг на

основе опыта развитых стран. Автор показывает, что вопросы социального обслуживания граждан с ограниченными возможностями приобретают особую актуальность, поскольку современные условия функционирования цивилизованных государственных систем основаны на приоритетах социальной направленности. Статья, на основе проведенных исследований и путем изучения опыта развитых стран мира, раскрывает различия в основных направлениях системы развития социальных услуг.

Ключевые слова: социальная служба, опыт зарубежных стран, новые подходы, социальная политика государства, право на социальные услуги, социальная защита населения.

Jayran Rakhmatullaeva
Postgraduate Academy of State Management
at the President of the Republic of Azerbaijan
Lecturer of department of Social and
Cultural Studies of Azerbaijan

SUMMARY

New approaches in provision of social services through the experience of developed countries

This article explores new approaches in provision of social services through the experience of developed countries. The author shows that the issues of provision of social services to individuals with disabilities are of particular relevance, because modern conditions of functioning of civilized state systems are based on the priorities of social orientation. The article reveals the main directions of development of social service systems through researches and experience of developed countries.

Key words: social services, the experience of foreign countries, new approaches, state social policy, the right to social security, social protection of population.